

De erfenis

Uitgeverij Prometheus/Stichting CPNB 1999
96 pagina's

Inhoud

De in 1953 geboren schrijfster Lotte Inden lijdt aan een ongeneeslijke spierziekte. Ze neemt op een dag de dertigjarige neerlandicus en freelance redacteur Max Petzler na een maand proeftijd in dienst, voor vierentwintig uur per dag, kost en inwoning inbegrepen. Max moet niet alleen voor haar zorgen, maar haar ook behulpzaam zijn bij het ordenen van materiaal voor haar laatste grote roman, die hij voor haar moet schrijven. Ze heeft haar familie niet op de hoogte gesteld van haar ziekte. Lotte bezit niet alleen veel boeken, maar ook ringbanden vol aantekeningen over lectuur, keurig geordend op trefwoord. Uit de aantekeningen die Max bij 'familie' aantreft, komt hij het een en ander te weten over Lotte, haar ouders en haar bezorgdheid om haar tien jaar jongere broertje Timmie.

De eerste jaren is Lotte 's morgens het liefst alleen en werkt ze aan haar roman *Geheel de uwe*, een gefingeerde autobiografie van een bewonderaar. Max gebruikt de ochtenden voor het verzorgen van de administratie en het 'destilleren' en overtypen van aantekeningen. Lotte, die ook een maandelijkse column in een tijdschrift verzorgt, wil in haar laatste grote roman een bibliotheek centraal stellen, waarin 'een geschiedenis van de twintigste eeuw' (p. 26) weerspiegeld wordt.

De enige met wie Max over Lotte praat is psychiater Margaretha Busset, een goede vriendin van zijn ouders. Zijn vader, die gynaecoloog is, had de praktijk destijds van haar vader overgenomen; tijdens de vakanties van zijn ouders had Max altijd bij Margaretha gelogd.

De avonden brengen Lotte en Max vaak pratend of televisiekijkend door. Lotte had eens geschreven: 'Televisiekijken is eenzaam en als het niet eenzaam is dan is het intiem' (p. 31). Alleen met haar familie en met TT – haar overleden man, jurist en schrijver van misdaadromans Mr. Tobias Tallicz – had Lotte televisie kunnen kijken zonder schaamte.

Max stelt op een dag voor hun gesprekken op te nemen en ze

stemt uiteindelijk toe. De avond daarvoor had ze hem verteld wat een goed boek is: 'Een goed boek wordt bijeengehouden door iets wat er niet staat en datgene wat er niet staat, dat is het geheim van de schrijver' (p. 36).

De spierziekte begint zich te manifesteren vlak voordat ze *Geheel de uwe* voltooid heeft. De roman wordt in de pers 'gemengd' ontvangen. Lotte en Max nemen de recensies door en in tegenstelling tot Lotte ergert Max zich aan de negatieve kritieken. Als hij haar onverschilligheid verwijt, raakt ze van streek. Op een avond praten ze in een restaurant door over de kritieken, in het bijzijn van een oude vriend van Lotte, de schrijver van misdaadromans Alex Landauer. Alex raakt wel degelijk van streek door negatieve kritieken. Lotte laat zich echter op het gebied van liefde en werk door niemand de wet voorschrijven.

Op een middag praat Max met Margaretha over Lottes onbereikbaarheid: 'eenzaam en streng in haar afzondering en ongrijpbaar opgewekt in gezelschap' (p. 53). 's Avonds vertelt Lotte hem over een natuurfilm die ze op de televisie heeft gezien en ze legt een verband met de kunst: het pronken van de paradijsvogel (natuurlijke schoonheid) brengt geen ontroering teweeg, terwijl de nestbouw van het grauwe prieelsluipertje (maakwerk) dat wel doet.

Het valt Max op dat in de tientallen biografieën die Lotte bezit nauwelijks aantekeningen of teksten voorkomen. Als hij haar daarover op een middag opheldering wil vragen, is ze juist met Alex in gesprek over seriemoordenaars. Haar man was een kenner geweest van de psychologie van de seriemoordenaar en had er in Amerika lezingen over gegeven. Ze laten Indonesisch eten bezorgen en praten lang door over seriemoordenaar Jeffrey Dahmer, halen herinneringen op aan de film *The Silence of the Lambs* en discussiëren over het verlangen naar een publieke status. Veel van wat Lotte te berde brengt, heeft Max al eerder in *Geheel de uwe* en in haar aantekeningen aangetroffen.

Lotte begint pijn te krijgen in schouders en armen en besluit (met Max) een poosje naar haar buitenhuis in Bretagne te gaan. Hun relatie wordt steeds intiemer. Omdat Lotte nauwelijks meer kan werken, helpt Max haar bij het schrijven van een essay over narcisme, dat onderdeel moet gaan uitmaken van de grote roman. Lotte zet zich af tegen het gefulmineer van de critici tegen de autobiografische of narcistische literatuur: in de ro-

man kan volgens haar juist 'het unieke menselijke fenomeen van de zelfbespiegeling' vormgegeven worden (p. 79).

Op een morgen zoekt Max op haar verzoek een aantal brieven van haar moeder op. Voor hij ze haar brengt, leest hij de eerste brief, gedateerd 11 april 1990, en zo komt hij iets meer te weten over haar broers Just (acteur), Michael (dierenarts) en Timmie (geschiedenisleraar) en over Lotte zelf (als kind vrolijk en druk). Enkele weken voor haar dood slapen Max en Lotte voor het eerst met elkaar. Haar laatste woorden zijn: 'Ik wacht op je in het boek' (p. 96), de grote roman die Max voor haar moet voltooien met behulp van haar 'erfelijk materiaal'.

Karakteristiek

De novelle kent geen hoofdstukindeling, maar bestaat uit een groot aantal korte, door een witregel gescheiden fragmenten. Het verhaal wordt regelmatig onderbroken door citaten uit aantekeningen of brieven van Lotte.

De verteller is de ik-figuur Max Petzler, die vijf jaar na zijn eerste kennismaking met Lotte Inden terugblijkt. Het begin en het einde van het verhaal hebben betrekking op Lottes dood en we kunnen dus spreken van een cirkelstructuur.

De tijdsaanduidingen zijn in het algemeen vaag ('Die avond' en dergelijke) en er is geen sprake van een strikt chronologische vertelwijze. Wel komen er enkele jaartallen in het verhaal voor: 1963 (Lotte is dan tien jaar), 1983 (de tekst van Becket), 1988 (de passage over Lottes broertje Timmie) en 1990 (de brief van Lottes moeder).

In *De erfenis* wemelt het van de verwijzingen naar Nederlandse en buitenlandse schrijvers, zoals Salinger, Marcus Aurelius, Hermans, Hillesum, Becket, Musil, Guardini, Nietzsche, Van Bruggen, Colet, Maslow, Bowles, Lasch en Sennett. De titel *Geheel de uwe* verwijst naar Palmens roman *I.M.* uit 1998, waarin ook sprake is van bewondering van een aanbieder (zie *Eerste druk '98*).

De stijl is in het algemeen prettig leesbaar. De schrijfster schuwt sentimenten niet. Een voorbeeld:

Vanuit een diep gevoel van spijt over het valse motief dat mij

die avond gedreven had een opmerking te maken over de herkomst van de ideeën, greep ik haar hand en ik zei tegen haar dat ik het verschrikkelijk vond om haar teleur te stellen. 'Je zou er eigenlijk blij mee moeten zijn, schat,' zei ze, terwijl ze met haar duim de bovenkant van mijn hand streelde, 'ik kan alleen teleurgesteld worden door mensen van wie ik hou.'

'Ik houd ook van u,' zei ik.

'Ja,' zei ze. (p. 73)

In de brief van Lottes moeder wordt een stijl gehanteerd die past bij de 'eenvoud' van deze vrouw:

Goedemorgen Lotje, hier is je moeder weer. Heb je goed geslapen? Papa en ik ook hoor. Papa heeft net zijn ontbijt op en die is even buiten aan het werk. (p. 84)

Interpretatie

Lotte Inden is een ontwikkelde en strijdlustige vrouw die haar mening over allerlei zaken niet onder stoelen of banken steekt. Haar uitspraken hebben vaak een hoog filosofisch gehalte: ze zijn niet altijd meteen volledig duidelijk en nodigen uit tot nadenken. Voorbeelden van dergelijke filosofische uitspraken zijn: 'Het ontastbare is de keerzijde van het woord' (p. 5), 'Alleen mannen laten hun vingerafdrukken achter in het vlees' (p. 7), 'Het geheim verandert mij en de kennis verandert de anderen' (p. 11), 'Met dat je ouder wordt ontwikkel je je durf tot originaliteit en daarmee tot afzondering' (p. 27), 'Televisiekijken is eenzaam en als het niet eenzaam is dan is het intiem' (p. 31), 'De schijn van echtheid, dat is literaire vormgeving' (p. 35), 'Kunst is een aandoenlijke balts' (p. 56) en 'We gaan pas hunkeren naar wat we dagelijks zien' (p. 65). Lotte toetst haar opvattingen en twijfels aan die van Max en zodoende wordt ook voor de lezer duidelijk wat ze met haar uitspraken bedoelt. Op zijn beurt zoekt Max een klankbord bij psychiater Margaretha Busset.

Max gaat Lotte in de loop van de jaren die ze samen doorbrengen steeds beter begrijpen en steeds meer liefhebben. Als zij gestorven is, neemt hij haar werk over, voltooit hij haar levenswerk met behulp van haar raparium (verzameling aantekeningen en citaten). Net zoals Stern in Multatuli's *Max Havelaar* (1860) op basis van een pak documenten ('het pak van

Sjaalman') een verhaal moet schrijven, moet ook Max van losse fragmenten een verhaal zien te maken. Max is echter in de eerste plaats luisteraar, bewonderaar van Lottes werk én lezer. Maar gaandeweg raakt hij steeds beter thuis in haar gedachte-wereld, wordt hij haar alter ego en krijgt hij een steeds beter idee hoe haar laatste grote roman eruit moet gaan zien: een inventarisatie en herschikking van onze culturele erfenis.

Lotte vertolkt de stem van Connie Palmen en vertoont ook overeenkomsten met haar: beiden werden geboren begin jaren vijftig, waren als kind vrolijk en druk ('als kwikzilver', p. 84), werden schrijfster en roken veel. Haar tirade tegen het gefulmineer over autobiografische literatuur heeft alles weg van een verdediging van Connie Palmen tegen de kritiek op haar laatste roman *I.M.* Hoewel in *De erfenis* het autobiografische element sterk verhuld is door het optreden van fictieve personages, is Lotte ontegenzeggelijk een 'fictionaliseerde versie van Connie Palmen' (uitspraak van Carel Peeters) en lijkt Alex Landauer in sommige opzichten op Ischa Meijer, bijvoorbeeld in zijn problematische relatie met zijn ouders. Palmen zelf spreekt in een interview met Hans Gulpers (*BN/De Stem*, 9 maart 1999) over het hanteren van een 'autobiografische stijl':

Ik gebruik de ik-vorm en ik suggereer een gelijkenis tussen de schrijvende en de vertellende persoon. Dat is een techniek. Als het boek dan ook nog eens het schrijven als thema heeft, dan vermoedt de lezer meteen een intimiteit tussen schrijver en hoofdpersoon.

Lotte verzet zich tegen de opvatting van de huidige literaire critici dat een autobiografisch boek een slecht boek is. Zij probeert haar 'private wereld' juist te beschermen door originaliteit en zich zo van anderen te onderscheiden, het 'geheim' te bewaren. Wat literatuur uniek maakt, is het onzegbare, het 'geheim' van de schrijver. En wat uiteindelijk overblijft van de schrijver is taal. In een interview met Bibeb zei Connie Palmen eens:

Het enige dat zal blijven zullen woorden zijn. Het bestaan van mensen is de taal. Het voortbestaan ook. (*Vrij Nederland*, 4 maart 1995)

Hoofdthema is het schrijven, in het bijzonder de discussie over de verhouding tussen fictie (literatuur) en werkelijkheid. Con-

nie Palmen wilde dat haar roman *I.M.* gelezen werd als roman en niet als een realistisch verslag van haar liefdesrelatie met Ischa Meijer. In het eerder genoemde interview zei ze daarover het volgende:

Door het boekenweekgeschenk te schrijven kon ik laten zien dat ik me door de massale kritiek op *I.M.* niet liet afschrikken. [...] *I.M.* is een roman, maar aan dat romaneske is nauwelijks aandacht besteed. De kranten schreven hoofdzakelijk over het vrouwtje en het mannetje in het boek. Het werd soms heel persoonlijk, grof ook. Er is veel over mijn ziel geschaatst.

Een ander thema is de **ontwikkeling van een relatie** tussen twee mensen. Beide thema's worden op de achterflap van het boekje kernachtig samengevat:

De erfenis is een ontroerende novelle over een schrijfster en haar lezer, die zelf het verhaal maakt dat zij in stukken en brokken aanreikt. Connie Palmen schetst daarmee niet alleen een indringend beeld van een verrassende menselijke relatie, maar ook van de relatie tussen de literatuur en de werkelijkheid.

Kritiek

Ton Bogaard: '*De erfenis* is een buitengewoon vol boek. Je vindt niet zo makkelijk andere die in zo weinig bladzijden zo veel overhoop halen. Over goedheid gaat het, en over liefde en respect. En over domheid en halfzachtheid, over mensen die hoog opgeven van het kunstje van je kwetsbaar opstellen en over "van die Ertz Hillesum-achtige types die je achter prikkeldraad kunt sperren, die je kunt slaan, vernederen, door de drek mag sleuren, kunt laten verhongeren en die dan nog jubelend van het geloof in de mensheid en in de zaligheid van het eigen lot creëren [...]".

Ik vind *De erfenis* het opwindendste boekenweekgeschenk sinds ik weet niet hoeveel jaren.' (*BN/De Stem*, 9 maart 1999)

Arjan Peters: 'Connie Palmen verbeeldt de hedendaagse verdwazing. Met quatsch en gebakken lucht kun je tegenwoordig al vedette worden. Zelf zal Palmen, deo volente, 2000 springelend halen. We moeten niet zo kortzichtig zijn haar te identifi-

ceren met Lotte Inden die zich in *De erfenis* ongestraft mag aanstellen. Bovendien zou het van onwettigheid getuigen, dit gegeven paard al te kritisch in de bek te kijken.' (*de Volkskrant*, 10 maart 1999)

Carel Peeters: 'De monologen van Lotte Inden over haar visie op de werkelijkheid en de literatuur maken *De erfenis* boeiend, maar ze gaan wel wat ten koste van de novelle. Die is te gelijkmatig en heeft te weinig contrast. Er is wel een vriendin van Perzler die een rol speelt, en er is de vroegere echtgenoot van Inden om wie ze treurt, er zijn ook wel door Inden geschreven mooie fragmenten over haar jeugd (zoals dat over haar beschermende instelling ten opzichte van haar broertje Timmy [sic]), maar het blijft allemaal wat schimmig. Misschien is het door het formaat van de novelle dat de figuur van Lotte Inden niet bevredigend uitgewerkt wordt. Het lijkt erop dat *De erfenis* voor Connie Palmen de weg vrij moet maken voor die grote roman waaraan Lotte Inden werkt: in ieder geval is *De erfenis* na *I.M.* een verademing.'

(*Vrij Nederland*, 13 maart 1999)

Rascha Peper

Dooi

L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen 1999
158 pagina's

Inhoud

De 58-jarige Ruben Saarloos ligt al wekenlang op zijn woon-schip, een oude klipper, vast in het ijs van het IJsselmeer, voor de kust van een opgespoten, onbewoond eilandje. Op tweede kerstdag is hij met zijn vrouw Ina uitgevaren/en toen zijn ze door de vorst overvallen. Een reddingsbrigade heeft voorraden gebracht en zijn vrouw meegenomen, omdat die niet zo lang vrij kon nemen van haar baan op een accountantskantoor. Ruben durfde de boot niet onbewaakt te laten liggen. Hij is nu helemaal onbereikbaar geworden: door de dooi is het ijs onbetrouwbaar. Op zichzelf vindt hij dit niet zo erg, want voor zijn werk (hij vertaalt non-fictie) heeft hij niet meer nodig dan rust en een computer. Hij staat telefonisch in contact met zijn uitgever en ook zijn vrouw belt hem elke dag. Hij onderhoudt een strak dagritme van vertalen, wandelen over het kleine eiland en inspectie van de boot. Maar hij raakt toch langzamerhand wat ontregeld. In de vorstperiode had hij nog het gevoel dat hij moest strijden tegen het ijs dat de boot bedreigde, maar nu hoeft hij alleen nog maar te wachten tot het ijs voldoende gesmolten is. Het eiland biedt ook al geen avontuur, het is volstrekt verlaten op een zwerf kraai en een paar konijnen na, en de vertaling vlot niet echt. Het is een boek over vissen, dat hem helemaal niet ligt. Bovendien roept het gedachten op die hem onrustig maken: zijn vader was geobsedeerd door de coelacanth, een primitieve oervis die uitgestorven leek, maar toch nog bleek voor te komen. Om die vis te vangen offerde hij alles op, zijn bezit, zijn gezin en tenslotte zijn leven.

Ruben ziet en hoort dingen die hem nog onrustiger maken: een Chinese jonk op het ijs, een schaatser, terwijl al een week lang geen schaatser zich meer op het onbetrouwbare ijs heeft gewaagd. Hij krijgt een raar telefoontje, waarbij iemand naar een hem onbekende Omsof vraagt, en hij hoort de nacht erna enge geluiden.

De volgende dag nadert een schaatser zijn boot. Het blijkt een